

20. Yüzyıl Âşıklık Geleneğinde Gezgin Bir Âşık: Âşık Talibî Coşkun¹ Münir CERRAHOĞLU²

Özet

Âşık Talibî Coşkun, yaşadığı dönemde unutulmaya yüz tutan âşıklık geleneğine hizmetleri olmuş 20. yüzyılın önemli âşıklarından biridir. Sanatıyla ve eserleriyle edebiyatımıza önemli katkıları olmuş hacimli destanlarıyla adından “destan şairi” olarak söz ettirmiştir. Çok yer gezmesi onu bir “gezgin” ve aynı zamanda bir “gezginci âşık” olmasını sağlamış; bu nedenle kendisi “İkinci Evliya Çelebi, 20. Yüzyılın Evliya Çelebisi, Turizm Halk Şairi” gibi sıfatlarla anılmıştır. Eserlerinde halkın zevkine hitap eden anlaşılabilir bir dil kullanan Talibî olaylar karşısındaki kişisel düşüncelerini, hayatında çektiği sıkıntıları, zamanında yaşanan doğal afetleri, şehirlerin doğal güzelliklerini ve tarihî özelliklerini şiirlerinde dile getirmiştir. Gezgin bir âşık olması ona yurdun pek çok şehrini ve kültürünü yakında görme imkânı vermiş, gezdiği şehirlerin sosyo-kültürel yapısını, güncel olaylarını, halkın karakteristik özelliklerini şiirlerine konu etmiş böylece şehirlerin o döneme ilişkin tablosunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada yurdun dört bir yanını gezen Talibî Coşkun’un gezgincilik yönü üzerinde durulacak, gezdiği şehirlere ait izlenimlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler:20. Yüzyıl Âşıklık Geleneği, Âşık Talibî Coşkun, Gezgin Bir Âşık

The Traveller Minstrel in 20th Century’s Traditional Minstrelsy: Ashik Talibî Coşkun

Abstract

Âşık Talibî Coşkun, who was living in oblivion services has been an important tradition of minstrelsy 20 century, is one of the major lovers by and the works of art have been contributions to our literature -volume epic, the word " epic poet" has mentioned. Many places abouting that in love with her stroller in a peripatetic at the same time providing him due to this “second Evliya Çelebi in the 20th Çelebisi century Evliya, Tourism Folk Poet” was named as adjectives. Which cater to the people that use a language that can be understood in the works against Talibî personal thoughts on the events in his life suffered on time, recent natural disasters, natural beauty and historical characteristics of the cities has expressed in his poems. Traveller is a lover of his country has given many the chance to see the city and its culture soon, the socio-cultural structure of the cities visited, current events, subject to the poetry of the characteristics of the population of cities for that period so that the table has revealed. TalibîCoşkun many destinations around the country, wandering browsing this study will focus on the aspect, the impressions of the cities visited will be included.

Keywords: 20th century’s minstrelsy tradition, Ashik Talibî Coşkun, traveller minstrel

¹ Bu makale Fatih Üniversitesi tarafından düzenlenen “Şehir” Konulu Sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir. 27 Nisan 2011, İstanbul

² Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çankırı-TÜRKİYE
E-posta: munircerrah@hotmail.com

Giriş

Türk kültür varlığının korunmasında, yaşatılmasında ve sonraki kuşaklara aktarılmasında âşıklık geleneğinin önemli görevleri olmuş; halkın duygu ve düşünceleri, sosyal sorunları, eleştiri ve şikâyetleri âşıkların sazında ve sözünde ifade bulmuştur. Tarihî kültürel süreçte âşıklar kam, şaman, ozan, baksı, oyun, âşık, halk şairi, halk ozanı gibi muhtelif isimlerle anılmıştır. Bu sanatçı topluluğu halk kültürü ürünlerinin tanıtılmasında, korunmasında ve sonraki nesillere aktarılmasında hemen her dönemde önemli bir sorumluluğu yerine getirmişlerdir.

Âşıklık geleneği, Özkul Çobanoğlu'nun (2007: 12) tespitleri çerçevesinde Türk sözlü geleneğinin bilinen en eski temsilcileri olan kamları (şaman) takip eden devrede oluşmuş, ozan-baksı geleneğinin mensuplarının bir kısmı İslamiyet'in kabulüyle birlikte tekke kurumu etrafında "Tekke-Tasavvuf Edebiyatı Geleneği" olarak şekillenmiştir. Âşıklık geleneği 16. yüzyılın sonlarına doğru sosyal bir kurum olarak ortaya çıkan kahvehanelerin Osmanlı toplumunda yaygınlaşmasıyla birlikte irşat ve nasihatten daha ziyade "güzelleme" yolunu tercih edenlerle "Ordu Şairleri"nin başlattığı ve 17. yüzyıldan itibaren tamamen kendine has bir tarza dönüşen, zaman içinde bir takım değişimlere uğrayarak günümüze kadar devam eden bir gelenek olmuştur. Gelenek, 16. yüzyıldan itibaren günümüze kadar gelen süreçte Anadolu, Rumeli, Azerbaycan ve İran'da geniş kitlelere ulaşmış ve buralarda kendine ait bir edebiyat oluşturmuştur.

"Âşıklık geleneği ve âşık şiiri sözlü kültür ortamının ürünüdür. Bağımsız bir sosyo-kültürel kurum kimliğiyle 16. yüzyılda başladığı kabul edilen gelenek, günümüzde de sürmektedir. Âşıklık geleneği Türk toplumunun bütün sosyo- kültürel katmanlarınca özümsemiş, Osmanlı döneminden günümüze ortak kültürü oluşturan değerleri bünyesinde barındıran kurumlaşmış bir gelenektir." (Çobanoğlu, 2000: 1).

Anadolu âşıklık geleneğinde saz çalarak şiirler okuyan, halk hikâyeleri anlatan gezgin şairlere âşık adı verilmiştir. Âşıklar kervansaray, panayır, konak, kışla, saray, kahvehane gibi yerlerde kırsal yörelerde köy odalarında, düğünlerde, toplantılarda, derneklerde sazlarıyla usta malı ve doğaçlama şiir söylemişlerdir (Artun, 2005: 1).

Âşıklar değişen zaman ve kültürel yapı içinde kültürel değişimi yakından takip edecek kadar dinamik bir yapıya sahip olmuş, toplumun nabzını tutabilecek, toplumun dününü-bugününü anlatabilecek, geleceğine ışık tutabilecek kabiliyette kendilerini yetiştirmişlerdir. Onlar yaşadıkları dönemin ve çevrenin düşünce ve inanç sistemini, halkın özlem ve hayallerini, istek ve şikâyetlerini dile getirmeleri bağlamında önemli işler görmüşlerdir. Destanlarıyla, toplumun hemen her kesimine hitap etmiş,

yaşadıkları toplumun inancına, istek ve arzularına, şikâyet ve eleştirilerine eserleriyle tercüman olmuş böylece onların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir işleve sahip olmuşlardır. Mesleklerini icra ederken halkın anlayacağı sadelikte bir dil kullanmışlar, şiirlerinde günlük hayatta sıkça rastlanan benzetme, yakıştırma deyim ve atasözleri gibi kalıp söyleyişlere yer vermişlerdir.

Âşıklar içinde yetiştikleri toplumun değerleriyle yetişmeleri, inanç ve düşünce sistemine bağlılıkları nedeniyle toplum tarafından hemen benimsenmişlerdir. Orta Asya ozanlık geleneğinden başlayıp bugüne kadar devam eden geleneğe karşı Türk halkı her zaman âşıklara saygı göstermiş, “Ahmet Talat Onay’ın ifadesiyle halk onları, yüreği aşk ile yanan, kalbi muhabbet ile nurlanan kimse” (Dizdaroğlu, 1969: 19) olarak görmüşlerdir. Anadolu insanı âşıkların destanlarında kendi istek ve arzularını, özlem ve hayallerini eleştiri ve şikâyetlerini bulmuşlar, anlatılan hikâyelerde ise yine kendi aşk ve sevdalarının izini sürmüşlerdir. Onlarla geçirilen zaman dilimlerinde günlük işlerin yorgunluğundan ve yoğunluğundan az da olsa uzaklaşmışlar, birlikte hoşça vakit geçirmişlerdir. Bu nedenle âşıklar önemli zaman dilimlerinde ve sosyal mekânların aranan yüzleri olmuşlardır.

Âşıkları yetiştikleri sosyal çevreye ve yetişme biçimlerine göre “din ve tasavvuf âşıkları, köylü âşıklar, kasaba ve şehir âşıkları, yeniçeri âşıkları, göçebe âşıkları” (Boratav-Fıratlı, 1943: 13) şeklinde bir gruplandırma yapmak mümkündür.

Gezgincilik, âşıklık geleneğinin en önemli özelliklerinden biridir. Sazını eline alan âşık köy kasaba dolaşır, gittikleri yerlerde uğradıkları, köy, kasaba ve şehirlerde belli bir süre kalırdı. Gittikleri yerlerde en güzel şekilde karşılanan ve ağırlanan âşıklar o yörenin âşıklarıyla tanışır, halkın huzurunda çalar, söyler ve halk hikâyeleri anlatırdı.

Seyahatlerinde bölgenin ileri gelenleri tarafından misafir edilen âşıklar düğün, eğlence ve festivallerin en önemli konuğu olmuşlardır. Âşıklar, buldukları sosyal ortamlarda sanatlarını icra etmişler, hikâyelerini anlatıp, muamma çözmüşler, kahvelerde, düğün ve şenliklerde sazlarıyla halkı eğlendirmişler, âşık fasılları çerçevesinde karşılaşma yapmışlardır.

16. yüzyılda Anadolu’da ortaya çıkan âşıklık geleneği 17. yüzyılda en parlak dönemini yaşamış, 18. ve 19. yüzyıllarda sayıca fazla âşık yetişmesine rağmen önceki yüzyıllarda görülen önemini yitirmeye başlamıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise maddi ve sosyal hayattaki değişimler sonucu âşıklık geleneğini besleyen şartlar değişmiş, gelenek zayıflamaya başlamıştır. Âşık Talibî Coşkun işte böyle bir zamanda geleneğin zayıfladığı, yaşatılmaya çalışıldığı bir dönemde âşıklık

geleneğinin önemli bir halkasını oluşturan önemli gezginci âşıklardan biri olmuştur.

Bu çalışmada gezginciliğin âşıklık geleneğindeki önemi belirtilecek ve 20. yüzyıl âşıklık geleneğinin altın halkalarından birini oluşturan Âşık Talibî Coşkun'un gezginciliği üzerinde durulacaktır.

Âşık Talibî Coşkun'un Hayatı

Kendisini yaşadığı zamanın Evliya Çelebi'si olarak adlandıran Talibî Coşkun, Erzurum- Kars çevresinden sonra âşıklık geleneğinin yoğun olarak yaşatıldığı Sivas'ta 1902 yılında doğar. Asıl adı Hacı Bektaş Coşkun olan Âşık Talibî 20. yüzyıl âşık edebiyatının önemli gezgin âşıklarından biridir. Aşk ve sevdâ dolu hayatı Şarkışla'nın Tonus köyünde geçmiş, dayısının kızı Keklik Emine'yi sevmiş ancak alamamıştır. Şiir yazma ilhamını aşkına divane olduğu Keklik Emine'den almış, “Âşık Talibî ve Keklik Emine” isimli bir hikâye oluşturarak hikâyesinin kahramanı olmuş, ilk şiirini de Keklik Emine için söylemiştir.

Âşık Talibî Coşkun'un hayat hikâyesi³ kısaca şöyledir:

20.yüzyılın önde gelen âşıklarından biri olan Talibî, 1898'de Sivas'ın Altınyayla ilçesinde doğmuştur. Asıl adı Hacı Bektaş'tır. Babası, Mustafa, annesi de Taslıhüyük köyünden Seyitler sülâlesinden Meryem'dir. On üç yaşındayken babası, Birinci Dünya Savaşında tifo hastalığına yakalanmış ve kurtulamamış, Sivas'ın Karacalar köyüne defnedilmiştir. Bunun üzerine Talibî, dört kardeşi ile birlikte (Ahmet, Mehmet, Bekir, Fadime) yetim kalmıştır. En büyükleri Talibî'dir. Çocuklukları yoksullukla geçmiştir. Talibî, bir yandan çobanlık bir yandan da rençperlik yaparak ailesinin geçimini üstlenmiştir. Talibî, küçükken bir müddet hocaya gitmiş, Arap Alfabetini, daha sonra da kendi kendine Latin Alfabetini öğrenmiştir. Sesinin güzel olduğu söylenir. Bir ara, köyünde imamlık da yapmıştır. On yedi yaşında Kürkçüyurdu köyünden Zeliha ile evlenmiştir. Bu evlilikten Hüseyin, Mustafa ve Kuddusi adlarında üç oğlu olmuştur. Çocuklarını yoksulluk içerisinde büyüten Zeliha, 1963'te vefat etmiştir. Talibî, 19-20 yaşlarında iken annesi Meryem vefat eder ve birkaç ay sonra da Talibî, askere gider. Askerlik eğitimini 48 ay olarak Konya, İzmir ve Sivas'ta yapmıştır. Askerlik hizmeti sonrası Talibî'nin dirliği-düzeni bozulmuş o da çareyi gurbete çıkmada bulmuştur. Gurbete çıkmasında gördüğü rüyanın da etkisi olmuştur. Bir gün rüyasında Evliya Çelebi'yi görmüş. Evliya, rüyasında ona Kur'an-ı Kerim okumuş sonra; “Üzülme sen de benim gibi seyahate çık, kendini avutursun.” diye öğütlerde bulunmuştur. Ölünceye

³ Doğan Kaya, II. Kayseri ve Yöresi, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, (10-12 Nisan 2006), Bildiriler, Kayseri, 2007, s. 355-359, <http://dogankaya.com> (E.T 13.01.2011)

kadar yurdun dört bucağını dolaşmıştır. Türkiye’de -deyim yerindeyse- hemen hemen gitmedik yer bırakmayan Talibî kendisinden söz edilirken “İkinci Evliya Çelebi” yahut “20. yüzyılın Evliya Çelebi’si” gibi sıfatlarla anılmıştır. Yurdun pek çok yöresini gezen âşık, sürekli dolaşmak için Evliya Çelebi’den icazet aldığını söylemiştir. Adının sıkça anılmasında, kendi deyimiyle 67 il, 455 ilçe, 10 bin köy ve nahiye gezmesinin büyük rolü olmuştur.

Bunun yanında o “Aşkın Pehlivanı” yahut “Turizm Halk Şairi” gibi sıfatları da kullanmıştır. 1938 yılında itibaren başlayan gurbet hayatı, ölüm günü olan 12 Mart 1976’ya kadar sürmüştür. Talibî, geçimini genellikle okullarda ve sinemalarda okuduğu şiirlerden kazandığı para ile sağlamaya çalışmıştır. Şiirlerini kendisine has nağmelerle terennüm etmiştir.

Talibî Coşkun, 1931 yılında Ahmet Kutsi Tecer tarafından düzenlenen “Sivas Halk Şairleri Bayramına” katılmış Âşık Veysel’le birlikte adını ülke çapında duyurmayı başarmıştır. Sosyal olaylarla ilgili deyişlerinden oluşan şiirlerini küçük kitapçıklarda toplayan âşık, geçimini bu kitapçıkları satarak sürdürmüştür. Yaşadığı dönemde ülkemizin önde gelen âşıkları arasında ismi geçen Talibî Coşkun Sivas’ta da Âşık Veysel’den sonra isminden çokça söz ettiren âşık olmuştur. “Cumhuriyet dönemi âşıklarına yardımcı olan aydın çevre Âşık Talibî’nin de yardımcısı olmuştur. Bu yardımlar dışında Talibî, memleketi adım adım gezerek; okullarda ve askeri birliklerde başından geçenleri, Keklik Emine’ye olan aşkını anlatıp şiirler okumuştur.” (Artun, 2005, 381)

Şiirlerinde sade bir dil kullanan soyut ve dini konulara değinmeyen Talibî, kendisine ilişkin sorunları, kişisel duygularını, yaşantılarını ve acılarını bununla birlikte sosyal, siyasal ve kültürel hayata ilişkin konuları şiirlerine konu edinmiştir. Gezginci bir âşık olan Talibî’nin şiirlerinde sıkça rastlanan konular arasında yaşadığı ve gezdiği şehirlerin tanıtımı önemli yer tutar. Çoğunlukla şehirlere övgü ve methiyelerin yer aldığı şiirlerinde şehirlerin doğal güzelliği, coğrafi konumu, iklimi, soysa- kültürel yapısı, yer altı ve yer üstü zenginliği, tarihi kahramanlıkları, insanların misafirperverlikleri gibi konular dile getirilmiştir.

Âşık Talibî’nin gezgin bir âşık olması, onun edebiyatımızda seyahat şiirleri söyleyen âşıkların başında gelmesini sağlamıştır. Talibî gezdiği yerlerde karşılaştığı olayları, durumları, sosyal yapıyı ve diğer hususları şiirlerine konu etmiş, şiirlerinde gezdiği yerlerin tarihî ve kültürel yapısına, folklorik özelliklerine, inanç ve düşünce sistemine kadar pek çok konu hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Âşık Talibî'nin Seyahat Destanlarında Gezdiği Şehirlerle İlgili İzlenimleri

Talibî Coşkun ömrünün büyük bir bölümü seyahatlerle geçmiş ve kendisinin de ifadesiyle yaşamı süresince 67 il, 455 ilçe, 10 bin köy ve nahiye gezmiştir. Seyahat destanlarında gezdiği bu il, ilçe ve köylerin isimlerinin tamamına tesadüf edilmese de Adana, Amasya, Ankara, Artvin, Balıkesir, Bitlis, Çankırı, Çorum, Denizli, Erzincan, Eskişehir, Gümüşhane, Kars, Kırıkkale, Mersin, Muğla, Osmaniye, Sivas, Şanlı Urfa, Tokat, Trabzon, Zonguldak başta olmak üzere pek çok ilçe ve köy isimlerine rastlamak mümkündür. Ayrıca gezdiği bu şehirlerle ilgili izlenimlerini detaylı olarak şiirlerine konu eder.

Bu bağlamda Talibî'nin seyahat destanlarında gezdiği şehirlere, kasabalara, köylere kısaca yerleşim yerlerine dair doğal güzellikleri, yetiştirilen/üretilen halk ürünleri, tarihi dokusu, kahramanlıkları, dokusuna, dinî yaşantısı, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı, halkın karakteristik özellikleri gibi sosyolojik, folklorik, tarihî ve kültürel bilgileri buluruz.

Şehirlerin Doğal Güzellikleri

Talibî'nin şiirlerinde şehirlerin doğal güzellikleri önemli bir yer tutar. Gezip gördüğü şehirlerin doğal güzelliklerini mısralarında metheder. Şehirlerin yeşile bezenmiş, çiçeklerle donanmış dağları, çimenli bağları ve parklarındaki şifa kaynağı suları bu methedilen güzelliklerden bir kaçıdır.

İzmir'in arkası yüce bir dağdır
Etrafı meyveli çimenli bağdır
İzmir civarında canlarım sağlar
Söyler mi analar bizi dillerde (Kaya, 2005: 104)

Dağlarında biter lale sümbüller
Bağlarında öter şeyda bülbüller
Parklarında kokar her çeşit güller
Hoş olur baharı yazı Samsun'un (Kaya, 2005: 201)

Karşidan görünür Sille dağları
Baharda açılır Meram bağları
Burcu burcu kokar gonca gülleri
Şen ol Konya senden ayrıldım bu gün (Kaya, 2005: 204)

Hisarcıg'ı gördüm bir dere boyu
Bağları şerefli şirindir köyü
Ab-ı hayat gibi akıyor suyu
Bahçelerde açılıyor gülleri (Kaya, 2005: 189)

Sözleriyle İzmir, Samsun, Konya ve Kayseri gibi illerin doğal güzelliklerini telmih eder. İstanbul'a övdüğü bir şiirinde ise "Seni meth ettiler, görmeğe geldim/ Cihanda yok imiş, eşin İstanbul" (Kaya, 2005: 193) mısralarıyla İstanbul'a olan hayranlığını ifade eder.

Şehirlerin Yetiştirdikleri Yöresel Ürünler

Türk kültürü açısından önemli zenginlik kaynaklarından biri de yöresel ürünlerdir. Ülkemizin birçok yöresinde kendine özgü yetiştirilen ve üretilen bu zenginlikleri görmek mümkündür. Yöreler, kendine özgü yemek çeşitleriyle, yetiştirdiği sebze ve meyveleriyle, yer altı zenginlikleriyle ve el sanatlarıyla bu kültürel zenginliği ortaya koyar.

Âşık Talibî destanlarında gezdiği şehirlerin yöresel ürünlerinden söz eder, önemine ve kalitesine işaret eder adeta şiirleriyle bu ürünlerin reklamını yapar. Örneğin Adana pamuğunu, Reşadiye'nin soğan ve sarımsağını, Bafra tütününü, Mersin'in lezzetli kaymak ve yağlarını "Adana'da çıkar pamuğun hası/Fabrikalar dokur kumaşı bezi" (Kaya, 2005: 175), "Reşadiye soğan sarımsak diker' Ağoskaya rençper çok tohum eker" (Kaya, 2005: 190), "Bafra'dan çıkıyor tütünün hası' Sebze meyvesi çoktur meyvesi" (Kaya, 2005: 399), "Mersin'e yakındır Toros dağları/ Lezzetli olur kaymakları yağları" (Kaya, 2005: 186) sözleriyle metheder, onların kalitesine ve önemine dikkat çeker.

Şehirlerin Tarihi Dokusu

Âşık Talibî gezdiği şehirlerin tarihî dokusunu oluşturan cami, medrese, köprü, türbe, kale gibi yapıları kendine has sade, zengin bir halk Türkçesiyle dile getirir. Şehirlerin tarihî geçmişini, tarihi dokuların sanatsal değerini ve tarihî eserlerin şehirlere kattığı değeri büyük bir ustalıkla ifade eder:

Tarihi binalar şirin camiler
Denizin üstünde döner gemiler
Vapurlar seslenir deniz iniler
Çoktur arazisi düzü Samsun'un (Kaya, 2005: 202)

Kayseri umum vilâyetin başı
Hamam camileri hep mermer taşı
İstanbul ayarı İzmir'in eşi
Kars u Kağızman'da şanı görünür (Kaya, 2005: 209)

Trabzon'da var tarihi kaleler
Etrafında biter sümbül lâleler
Heybetli vapurlar şen iskeleler
Rıhtımlara dalga vur Karadeniz (Kaya, 2005: 215)

Samsun'un içinde elvan çarşılar
Vapur gelir iskeleyi karşılar
Şavkı vurur konaklara ışılar
Görünür ziyneti süsü Samsun'un (Kaya, 2005: 202)

Bu yaz kal'ası var Urumhisarı
Tarihi taşlar var Selçuk eseri
Mescit medirese büyük Kayseri
Camiyi Kebir'de Kur'an-ı görünür (Kaya, 2005: 209)

Şehirlerin Tarihteki Yeri ve Önemi

Talibî gezdiği bazı şehirlerin tarihî önemini, savaşlarda gösterdiği kahramanlıkları küçük kesitler halinde eserlerinde işler. Bu şiirlerde yakın dönem Türk tarihine damgasını vuran Kurtuluş Savaşı ve öncesine dair bazı tarihî olaylarla ilgili telmihler vardır. Bu bağlamda Samsun, Sivas, Erzurum, Afyon, Mersin, Adana ve Antep şehirlerinin Kurtuluş Savaşı'ndaki yerine ve önemine işaret eder. Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Sivas ve Erzurum Kongresi, Mersin, Adana, Antep savunmaları Talibî'nin bu konudaki şiirlerine güzel bir örnektir:

Çoktur bu şehirin şanı şerefi
Çamlıklı bağlıdır her bir etrafı
Dünya tarihinde var fotoğrafı
Dillerde söylenir sözü Samsun'un (Kaya, 2005: 201)

Gazi'nin gölgesi cihanı tuttu
Ecnebinin malı denize battı
Sivas'tan başlıyor Erzurum hattı
Dağları delmenin zamanı geldi (Kaya, 2005: 150)

Yüksek durur gemilerin bacası
Gündüz gibi şavklanıyor gecesi
Mersin için kanlar döktü nicesi
Bitli Fransız'ı Yunan alçağı (Kaya, 2005: 185)

Fransızlar Adana'dan çekildi
Her tarafa al bayraklar dikildi
Çeteler kalmadı kıra döküldü
Ezelden kanlıdır yerin Adana
Ben de yeni geldim yardım et bana (Kaya, 2005: 177)

Acep gezmediğim hangi yer kaldı
Pek düşündüm aklım deryaya daldı
Gaziantep düşmana karşı geldi
Kadın erkek silah aldı eline (Kaya, 2005: 387)

Ayağım iz yaptı hep kenara
Yüreğim köz yaptı döndüm fenere
Baktım Afyon'a Dumlupınar'a
Şehitler can vermiş vatan yolunda (Kaya, 2005: 395)

Şehirlerin Sosyo-Kültürel Hayatı

Âşık Talibî gezginci bir âşık olmasıyla birlikte hayatının büyük bir bölümünü halkla iç içe geçirmiş, içinde bulunduğu toplumun kültürünü özümsemiş böylece halkın sosyo-kültürel yaşantısına dair pek çok konu hakkında bilgi edinme imkânı bulmuştur. İnsanların dış görünüşleri, giyim ve kuşamları, olaylar karşısındaki takındıkları tavır ve davranışlar, gelenek ve görenekler, gündelik hayata ilişkin konular, toplumu derinden etkileyen olaylar Talibî'nin eserlerinin önemli temleri arasında yer almıştır.

Mersin şirin şehir önü denizli
Güzeller geziyor esmer benizli
Çalgılı kahveler santurlu sazlı
Camekanda durur gülü bardağı (Kaya, 2005: 185)

Osmaniye derler şirin bir kaza
Halkı pek meraklı santura saza
Çiçekleri nazik gülleri taze
Başını sevdaya salma arkadaş (Kaya, 2005: 212)

İzmir civarına yakın Denizli
Güzelleri çoktur esmer benizli
Şenlikler yapılır santurlu sazlı
Herkes sevdiğini takar koluna (Kaya, 2005: 398)

Sözleriyle âşık, Mersin, Osmaniye ve İzmir halkının çalgıya santura, saza merakından, güzellerinin esmerliğinden ve şehirlerin eğlence kültüründen söz eder.

Bazıları Aydın tarafın över
O memleketlerde bilmem ki ne var
Zeybek oyununu onlar pek sever
Efeleri şal kuşanır beline (Kaya, 2005: 397)

Aydın halkının zeybek oyununu sevmesinden söz eden âşık, efelerin geleneksel kıyafeti hakkında bilgi verir ve bellerine şal kuşandığını belirtir.

El sanatları, toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtmaları yönüyle geleneksellik vasfını kazanmış, toplumlar ortaya koydukları bu zenginlikleri kültürel miraslarıyla, öz değerleriyle birleştirmek suretiyle zengin bir mozaik oluşturmuşlardır.

Talibî şiirlerinde bu zenginliklerine dikkat çeker, gezdiği şehirlerin geleneksel meslekleri ve yöresel el sanatlarını hakkında bilgi verir:

Diyarbakır bülbülleri şakıyor
Tezgâhları hep ibrişim dokuyor
Bu şehirden has ipekler çıkıyor
Göz kamaşır yeşiline alına (Kaya, 2005: 392)

Bu çıkan malları herkes biliyor
Yerli mallarına örnek oluyor
Her evden bir tezgâh sesi geliyor
Çok sanatkârın var Hacılar Köyü (Kaya, 2005: 214)

Mısralarıyla Diyarbakır'da, Kayseri'de ipek ve ibrişim dokuyan tezgâhların varlığından ve yetişen sanatkârların varlığından söz eder. Yerli üretimin önemine vurgu yapan âşık bu durumun yerel üretim açısından bir örnek olacağını açıklar.

Şehirlerin Ticarî Yönü ve Ekonomik Yapısı

Kültürel derinlikle ve ekonomik zenginlik şehirlerin hayatına yön veren aynı zamanda şehirlerin hem ülke içinde hem de ülke dışında tanınmasını sağlayan iki önemli unsurdur. Talibî, gittiği şehirlerdeki kültürel ve ekonomik canlılığa mısralarında vurgu yapar, kültürel faaliyetlerin yanında şehirlerin ticarî ve ekonomik faaliyetleri şiirlerinde belirtir. Bu bağlamda gezdiği şehirlerin ekonomik hareketliliğini, çarşı ve pazarını, esnaflarının ticari ahlakını, halkın ekonomik durumunu, zenginlik ve fakirliğini, üretim faaliyetlerini şu sözlerle ifade eder:

Taksiler kamyonlar gelir her koldan
Her türlü meyveler dökülür daldan
Portakallar narlar gelir Dörtüol'dan
Bu yıl azdır ayvan narın Adana
Ben de yeni geldim yardım et bana (Kaya, 2005: 176)

Dumanlı görünür Samsun'un dağı
Ne kadar şenlikli hem solu sağı
Zengin bir vilayet tüccar yatağı
Her zaman çok olsun azı Samsun'un (Kaya, 2005: 202)

Develi'ye yakın Erciyes Dağı
Rençperlerin yurdu pek azdır bağı
Zengin bir kasaba tüccar yatağı
Pek gani gönüllü adamları var (Kaya, 2005: 206)

Kayseri'de çoktur kapalı çarşı
Hesaplı yapılmış hep karşı karşı
Mağzalarsarfeder türlü kumaşı
Her şehirde bezirgânı görünür (Kaya, 2005: 209)

Kırıkkale bu tarihe kavuşur
Orada meşhur fabrikalar çalışır
Cahilleri hep sanatkâr alışır
Her gün akıl verir baba oğluna (Kaya, 2005: 397)

Her taraftan gelmiş düşkün naçarlar
Fukaraya bakmaz zengin tüccarlar
Bu sene kalmamış kazançlar karlar
Garipler düşünür derin Adana (Kaya, 2005: 178)

Sözleriyle Dört Yol'da portakal ve nar yetiştirildiğini, Samsun, Kayseri ve Develi'nin zengin bir tüccar şehri olduğu, esnafının bol olduğunu, Kırıkkale'de fabrikaların olduğunu, Adana'da ise mevsimlik işçilerin çalıştığını belirtir.

Şehirlerin Karakteristik Özelliği

Âşık Talibî seyahatlerinde misafir olduğu köy, kasaba ve şehirlerin insanlarını yakından tanıma fırsatı bulmuş, halka dair izlenimlerini şiirlerinde açıklamıştır.

Gezdiği şehirler arasında Samsun'un kanaatkâr ve dost canlısı olduğunu “Kanaatkâr garip dost ahâlisi/ Temizdir milleti eli Samsun'un” (Kaya, 2005: 201) sözleriyle, Kırşehir halkının cimri olduğunu “Onlar hasis parayı çok severler/ Kimse bakmaz fukaranın puluna” (Kaya, 2005: 396) ifadeleriyle, Balıkesir halkının kabadayı olduğunu “Bu şehirler böyle hep deniz boyu/ Balıkesir halkı pek kabadayı” (Kaya, 2005: 398) mısralarıyla, Zonguldak halkının cambaz ve kurnaz olduğunu “Zonguldak'ın halkı cambazdır/ Büyük küçük birbirinden kurnazdır” (Kaya, 2005: 399) açıklamalarıyla dile getirir. Yine aynı şekilde Muğla halkının fakiri gözettiğini “Muğla vilayeti biraz ufaktır/ Onlar hor bakmıyor fakir ehline” (Kaya, 2005: 398) sözleriyle, Siverek halkının sert olduğunu, küçük büyük herkesin silah kullandığını “Nasıl memlekettir, serttir Siverek/ En küçüğü silah bağlar beline” (Kaya, 2005: 395) ifadeleriyle, Mersin ahalisinin hırslı olduğunu “Allah ne güzellik vermiş Mersin'e/ Akıl ermez ahalinin hırsına” (Kaya, 2005: 387)

telmihleriyle, Eskişehir halkının ticarete dürüst davrandığını “Eskişehir’de çok Arnavut Tatar/ Esnafı haram katmaz malına” (Kaya, 2005: 397) sözleriyle dile getirir.

Talibî, Kayseri halkının dünya malına meraklı olmasını ve ticarete kurnaz davranmasını; Gümüşhane halkının misafiri iyi karşılamasını, zenginlerinin fakir fukarayı gözetmesini; Sivas ahalsinin cesur, akıllı ve uslu olmasına rağmen içinden pazarlıklı olmasını şu sözlerle dile getirir:

Kayseri adamı tongaya tutar
Aklını kayıp eder malını utar
Serçeyi boyar bülbül diye satar
Onlar pek meraklı dünya malına” (Kaya, 2005: 395)

Gümüşhane’de var ufak çarşılar
Halkı bağ yetirir elma aşılar
Onlar misafiri iyi karşılar
Zenginleri bakar fakir haline (Kaya, 2005: 391)

Anadolu has toprağı Sivaslı
Ahalisi cesur akıllı uslu
İçinden pazarlı dışından süslü
Aldanmaz aldatır alır eline (Kaya, 2005: 98)

Şehirlerin Dinî Yaşantısı

Talibî’nin şiirlerine bakılınca gezdiği şehirlerin dinî hayatına ve manevi yaşantısına dair izleri görmek mümkündür. Seyahatlerini gerçekleştirdiği Develi, Kayseri, Artvin ve Konya gibi bazı şehirlerin tarihi dokusuyla birlikte halkın dinî konulara karşı duyarlılığını, kutsal değerlere bakış açısını ortaya koyar. Talibî, halkın kutsal saydığı türbeleri ve bu mekânların şehirlere kattığı manevi havayı, insanların Allah’a bağlılıklarını ve ibadetlerindeki hassasiyetlerini şiirlerinde açıklar. Bu bağlamda Develi’nin ezelden dualı bir İslam toprağı olduğunu “Bu İslam toprağı bütün dualı/ Bir ehli dil yetiştirmiş Develi” (Kaya, 2005: 210) mısralarıyla, Kayseri’nin evliyalar yatağı bir şehir olduğunu, tekke ve türbelerin bunun bir işareti olduğunu “Evliya yatağı ezelden beri/ Tekkeler türbeler cami görünür” (Kaya, 2005: 209) sözleriyle, Artvin halkının İslam’a meftun ibadet ehli olduğunu “Halk ibadet ehli Allah’a bağlı/ Onlar daha meftun İslam yoluna” (Kaya, 2005: 399) ifadeleriyle, Konya’da sofi insanların çok olduğunu, günlerin ve haftaların dua ile geçtiğini “Konya şehrinde çoktur softalar/ Dua ile geçer günler haftalar” (Kaya, 2005: 387) sözleriyle açıklar.

Şehirlerin Geçirdiği Doğal Afetler

Habercilik destanların işlevleri arasında yer alan önemli bir kullanım alanını teşkil eder. Âşık yaşadığı dönemde halkın belleğinde derin izler bırakan savaş, kıtlık, göç ve doğal afetler gibi önemli olayları destanlarında işlemek suretiyle bilgi edinmemize katkı sağlar. Günümüzde medyanın yaptığı haberciliğin değişik bir çeşidi olarak kabul edebileceğimiz olayların konu edildiği destanlar arasında Bolu, Gerede ve Çerkeş civarında meydana gelen depremden söz edilir. “1 Şubat 1944 Bolu, Gerede ve Çankırı’da meydana gelen depremde 4.600 kişi ölmüş, 50 bine yakın ev yıkılmıştır.” <http://tr.wikipedia.org> (E.T. 12.09.2010).

Âşık Talibî Anadolu insanını derinden yaralayan büyük can ve mal kaybının yaşandığı 1944 Bolu, Gerede, Amasya ve Çankırı depremleriyle ilgili duygularını şu mısralarla dile getirir:

Bolu metin şehir eski vilâyet
On iki bin oldu görülen zâyat
Ne analar kaldı nede de bir evlât
Zelzeleden ölen vatandaşları (Kaya, 2005: 231)

Çok yıkılmış Çankırı’nın evleri
Bu sene bulanmış akan çayları
Kanlı mezar olmuş bazı köyleri
Ne yarenler kalmış ne yoldaşları (Kaya, 2005: 233)

Talibî’nin destanlarında telmih ettiği bir diğer deprem ise Amasya ve çevresinde yaşanan depremdir. “27 Kasım 1923 Tosya, Osmancık, Erbaa, Vezirköprü, Ladik ve Havza’da meydana gelen deprem sonucunda 5.000 kişi ölmüş, 40 bine yakın bina yıkılmıştır.” <http://tr.wikipedia.org> (E.T 12.09.2010) Amasya ve çevresinde yaşanan depremle ve sonuçlarıyla ilgili duygularını âşık şu sözlerle dile getirir:

Amasya köyleri oldu harabe
Cenaze taşıyor kamyon araba
Kazmalar takıldı ipek çoraba
N’oldu altınları hem gümüşleri (Kaya, 2005: 236)

Şu Vezirköprü’yü batırdı yekten
Bir haber almadım bu Karabük’ten
Çok ağır zâyatlar çıktı Ladik’ten
Böylece kayboldu din kardaşları (Kaya, 2005: 236)

Zelzeleden batmış güzel Merzifon
Ne telgraf kalmış ne de telefon
Ölümlere sarılmadı bir kefen
Hep gafil avlandı hep vatandaşları (Kaya, 2005: 236)

Sonuç

Sonuç olarak Âşık Talibî 20. yüzyıl aşıklık geleneğinin en önemli gezgin aşıklarından biridir. “Çok gezen mi bilir yoksa çok okuyan mı?” sorusunun cevabı her ne kadar göreceli olsa da, Âşık Talibî çok gezmek suretiyle bilenler arasında yer almış, sanat hayatını gezerek, görerek şekillendirmiştir. Talibî askerlik hizmeti sonrası memleketinde düzeninin bozulmasıyla ve gördüğü bir rüyanın⁴ da tesiriyle yolu gurbete düşmüş, ömrünün sonuna kadar gezgin bir yaşam sürmüştür. Destan konuların pek çoğunu bizzat görerek, yaşayarak tecrübe etmiş, görüp duyduklarını şiirlerinde dile getirmiştir.

20. yüzyıl âşıklık geleneği içinde “İkinci Evliya Çelebi” olarak anılan Talibî Coşkun, memleketin her köşesine yaptığı gezilerde memleket konularından aldığı ilhamla binlerce değerli şiir yazmış ve şiirlerini irticali olarak söylemiştir. Bu şiirlerin en hacimli bölümlerini ise seyahat destanları oluşturmuştur. Ülkemizin hemen her köşesini gezdiğini ifade eden âşık gezdiği yerlere dair önemli bilgileri şiirlerinde işlemiştir. Bu bilgiler arasında şehirlerin doğal güzelliklerini, sosyo-kültürel yaşantısını, yetiştirilen ve üretilen yöresel ürünlerini, tarihi dokusunu ve tarihte gösterdikleri destansı kahramanlıklarını, ticaretini ve ekonomik yapısını, halkın karakteristik özelliğini görmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Artun, E. (2005). Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Boratav, P.N. Fıratlı, H.V. (1943). İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Ankara
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Ankara: Akçağ Yayınları
- Çobanoğlu, Ö. (2007). Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul: 3F Yayınları
- Dizdaroğlu, H. (1969). Halk Şiirinde Türler, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Kaya, D. (2005). Âşık Talibî Coşkun, Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları
- Yardımcı, M. (2011). Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri, Ankara: Ürün Yayınları
- <http://tr.wikipedia.org> (E.T 12.09.2013)
- <http://dogankaya.com> (E.T 13.07.2013)

⁴Talibî bir gün rüyasında Evliya Çelebi'yi görür. Evliya rüyasında ona Kur'an-ı Kerim okur sonra; “üzülme sen de benim gibi seyahate çık, kendini avutursun” der.